

MÚLTIDÉZŐ

SZERELMEM, SZARAJEVÓ . . .

M O L N Á R C S . A T T I L A

Tíz kemény esztendővel ezelőtti, kusza útinapló-töredékekre bukkanok avított jegyzetfüzetemben. Akkor Szarajevóba indultam kánikulában; a még békés-bérces bosnyák fővárosba – riportútra. A sík vidéken született ember számára mindenkor kivételes élményt jelent egy-egy erdős-hegyes táj, különleges vidék elbűvölő varázslata, a fűszeres, tüdőfürdető légkör, a kitárulkozó, arany szívű emberek lélekrezenése . . . Akkor még nem robantak halált hozó gránátok, nem húztak el szívdermesztő harci gépek Szarajevó egének plafonján. Akkor még . . .

Íme az ismét rám törő emlékek fekete-fehér filmkockái az egykori békés lét és a visszakövetelt, eliramló idő filmlepedőjére vetülve.

AZ ÚT LEÍRÁSA

Este, valamivel nyolc előtt fölkapaszkodok a szabadka–pločei gyorsra. Válogatás nélkül fölrántom az egyik fülke ajtaját. Bal kéz felől, a sarokban, akár valami odahajított nagykabát, egy öregasszony kuporog. Lehet, hogy alszik, vagy csak úgy tesz elpilledvén napi fáradalmaitól, de az is lehet, hogy magától az öregségtől bóbiskol. Srégán átellenben fehér blúzos, fiatal nő int a szabad hely felé. Türelmetlenül füstöl, nyilván bosszankodik a kényszerű várakozás miatt.

Az állomás környékén álmoska bakterok sertepertélnek, lámpásaikkal szentjánosbogár módjára mászkálnak a sínek labirintusaiban.

– Messzire utazik? – kérdezem az idegeskedőt.

– Ó nem, csak ide, Prigrevicára. Naponta megteszem ezt az utat, itt dolgozom, amott lakom. De nézze, ez a néni Szarajevóba utazik – s

mosolyog is hozzá, gondolván, hogy nekem majd milyen kellemes társaságom lesz egészen hajnalig.

A bakter füttyent, a szerelvény meglódul, a mélázó nő fölsóhajt, a néni fölpillog. Most látom, hogy csak egy kicsike, tojásszedő kosár az egyetlen csomagja valami megrégisedett főköttővel beborítva.

Jön a sörösember, apró járgányából üdítők virítanak, sörösüvegek villognak elő.

– Hogy mondja a sört?

– Tízért adom.

Drágállom, de a szüle rejtett szoknyakorcából előkotorja a gondosan összecsomagolt zsebkendőjét, szétbontja, kiszámolja, és vesz magának egy sört. Üvegből kortyolgatja nagy szomjasan, szinte megirigylem. Mosolyog a prigrivicai, mosolyog a sörösember, s magam se állhatom ki komorkodva.

Mit is tehet az ember egy éjszakai gyorsvonaton? Olvasgatok. A gyér világításnál hamar elfárad a szem, inkább hát ez estébe figyelek, a föl-fölvillanó fényekre, és egyre pihegek a fojtogató fülledtségben.

Zombornál bejön hozzánk két lány, almacsumát rágcsálnak, és rettenetesen viháncolnak. Rácsodálkoznak az öregasszonyra, telefüstölik a fülkét.

Bogojevónál új „csődört” kapunk, régi mozdonyunk visszahug. Ez itt már Baranya kapuja, közel van a Duna-könyök, s túl, vagy tíz kilométernyire a Dráva hozza vizét a „kék folyóba”. Átcsattogunk egy igen hosszú vashídon, majd a kicsike, sötét dalji állomás következik. Fél tizenegy.

Egy mellékvágányon teherszerelvény vesztegel, nagy, findzsaszemű lovak kukucskálnak a külvilágba, egy álomtól megrészegült férfi pulyáit vezeti éjszakai nyugovóra.

A lányok szarajevóiak, az egyik zavartalanul végighencseredik az ülésen, a másik fara mögé dugdossa lábát, s már le is koppan a szeme, amaz tűri, a feje meg-megcsuklik az álom szorításában.

Borovót fények világítják be gazdagon, én pedig jobb híján azon elmélkedem, hogy miként is alszanak az öregek, miként a fiatalok, és hogyan festenek az álom kemény karjaiban a törékeny gyerekek.

Látom, a fiatal lány arca gondtalan, sima-ragyogású, orra fölött az apró pihék szinte mosolyra lendülnek, tán egy romantikus szerelem ajakbontogató csókját éli át az önkívület lebegtető vizein . . .

Látom, az öregasszony világos-üveges szeme félig nyitva, szája kitéve, kicsit izzad a sörtől, az ujjak összekulcsolódnak a kézfejen, akár az öreg diófalevél fonákján, érfolyamok ütik át sötétlilán a bőr ráncait.

Addig-addig, hogy engem is megcsapkod, megkorbácsol vesszejével ez a test békéjét cerberusi éberséggel őrző Valaki. Éjfél tájban megérkezünk Vinkovcira, csak fél óra múltán indulunk tovább, Bosanski Šamac előtt áthágjuk a Szávát, majd tovább „csurgunk” lefelé a Bosna folyó völgyében célunk felé.

Időközben megszorodunk egy egyetemistával meg egy nagyon népes családdal, akik éppen Mostarba igyekeznek. Hamarosan jobb oldalon, a világító hold lámpása alatt fölsejlik az első erdős domboldal vagy hegyláb. Olyan éppen a valószínűtlen megvilágításban, akár valami nagy-nagy csodahajó tejfölös vizeken . . .

A sík vidéki ember mindig kivételes nosztalgiával viseltetik az erdős-lankás, hegyes-völgyes vidék iránt. Igaz, hiába meresztgetem a szemem, sokkal többet nem láthatok. Odébb még a hajnalhasadás.

Doboj, Maglaj, Zenica.

Húzódnak, vonzódnak az órák. Végre virradni kezd.

Leköt, szórakoztat engem ez a bosnyák vidék. Igen tetszik nékem ez a hajnali, harapnivaló hegyi levegő is. Egy állomásnál a fülke zsúfolásig teliszalad, még a folyosókon is terpeszkednek. Hiába, itt a szezon, tengerre menekülnek a kőrengeteg lakói. Mennek is fűrtöstül-családos-tul, pakkostul, dagadozó zsebekkel.

Fél ötökör érünk Szarajevóba.

A hatalmas állomás gyomra könnyedén benyeli a korai érkezőket, a taxisok egyre-másra főzik a kuncsaftokat, egy kis csoport buszra vagy villamosra várakozik. A restit éppen takarítják, gondolom, csak akad a közelben valami jó kis, szívem szerint való kocsmá, ahol kedvemre lemoshatom a hosszú út porát valami specialitásnak számító asszonyríkatóval . . .

De sehol semmi, útnak indulok hát a végtelennek tűnő, széles-szép sugárúton arrafelé, amerre a magas épületek tornyosulnak, amerre a város lelkét sejdítem.

A Rebović, a Jahorina és a Bjelašnica erdős hegyvonulatával párhuzamosan vonszolom magam, végtére a Kidrič allén át az ún. Marijin dvor városrészbe érkezem.

Alig él még a város, taxisok rohangálnak egyedül, majd megindul egy-egy álmából fölriadt villamos is. Hová is legyek most már?

A rövidke utcákat róva rátalálok egy dzsámira, mellette a tizenöt méternyi, óriásceruza-hegyességű minaret. A kopjafák között forráskút csörgedezését hallani. Nem állhatom ki, odamegyek a törökös templom előtt szöszmötőlő öregemberhez:

– Jó reggelt! Meg szabad nézni belülről is ezt az építményt?

Fölüti fejét csodálkozva, aztán azt mondja, hogy tegyem le a cipőmet, úgy beléphetek. Az imahely belvilága eléggé kicsike, ám jól megőrzött. Az öregember megmagyarázza, hogy ez Ali pasa dzsámija, 1561-ben épült, itt, Szarajevó szívében. Az egyik legjobban megőrzött történelmi emlék immár több mint négy évszázad távlatából. Kívánságomra elénekli, eljátssza azt, amit fönt a minaret kerek kosarában szokott, persze ismeretlen nyelven dallikázik, négyszer is a világ négy égtája felé fordulva.

– Naponta fölkapaszkodik és megtartja a szertartást? – kíváncsiskodom.

– Á, dehogyis! Néha magnóról játszom be, de péntekenként mégis fölmászok a minaretre. Meg a nagyobb szezonban, amikor több a turista . . .

Egy kisdud oltárfélén cifra betűs Koránok hevernek. Ezekbe is bepilanthatok.

– Kik vannak itt eltemetve? – mutatok körül a krétaragyogású kopjafákra már a tornácon, visszahágválábbelimbe.

– Hát régi muzulmán vezérek, nagyurak, bégek, rangos előjáróságok meg effélék. Az a jó Allah tudná névszerint fölsorolni őket . . .

Látom, van itt egy persely, kérdezem, ugyan mennyit szokás belecsörgetni; alkalmi idegenvezetőm azonban elmosolyodik, s felel: ki mennyit akar.

Húzok egy jót az udvarocskában csicsergő, könnytisztá „cseszemből”, jól is esik nagyon, aztán kiballagok a közeli Miljacka folyócska partjára, át a Skenderija hídon, majd vissza, s közben egyre-másra célozom a cammogó időt . . .

SZÁMOK TÜKRÉBEN

Hét óra, jócskán megélénkül a forgalom.

Hatnapos tanulmányútról van szó ezúttal, abból a célból, hogy a tájékoztató eszközök képviselői az ország minden részéből közvetlenül megismerkedhessenek e köztársaság eddigi fejlődésével, eredményeivel, valamint néhány jelentősebb objektumával.

Megkeresem hát a jelzett épületet, a húszemeletes üvegpalotát, körülöttem dagadozik a nagyvárosi forgalom.

– Kicsit korán érkezett, kolléga – mosolyog rám a fogadásunkra odaállított, ősz hajú képviselő a márványmonstrum bejáratánál. – No, nem tesz semmit, jöjjön csak velem, majd lehörpölünk addig is egy-egy valódi törökös kávé, jó? – s karomnál fogva máris cipel magával a lift felé.

Megfigyelem; ez az ötven körüli ember kísértetiesen hasonlít egykori tintaszemű, igen intelligens orcájú, roppant rokonszenves parancsnokra a hadseregből. Mondja a nevét is, de így álmosan meg nem jegyezhetem, mondja, hogy valamikor együtt diplomált a szabadkai Szám Attilával, meg hogy ma reggel itt Szarajevóban szokatlanul nagy a köd – egyszóval szórakoztatni akar erősen . . .

Belépünk a hatalmas liftbe (15-en férünk be), aztán fölröpülünk; nagyon sebesen szökik fölfelé ez a csodaherkentyű. A gyomrom a torkomba nyomul, alig várom a zökkenést. Lelünk valami tágas éttermfélét a huszadikon, leülünk, az üvegfalakon át látni a köddunnából kinyújtózó várost, távolabb a hegykoszorúk körvonalait. Ragyogó panoráma, kitűnő, álmoságomból a realitásba rázó a „feketeleves”.

Aztán ismételt liftkeservek után vendéglátóm bevezet a tárgyalóterembe, ahol az ország minden részéből érkezett vagy harminc újságíró feni a tollát, de állandóan újak is érkeznek.

A Művelődésügyi és Kulturális Bizottság elnöke nyitja meg az értekezletet, beszél a küszöbönálló iskolareformról, Bosznia-Hercegovina kulturális fejlődésének távlatairól, párhuzamot vonva a múlt és jelen állapotai között.

– Nem szabad szem elől téveszteni a korábbi elmaradott viszonyokat. Azt, hogy hol tartottunk valamikor, és hol vagyunk most. A fölszabadulás után pl. az egész köztársaság területén mindössze száznegyven tanintézetben mintegy ezer előadó tanított! A lakosság mintegy nyolcvan százaléka írástudatlan volt . . . Napjainkban viszont több mint harminckétezer nevelő oktat.

Szünetet tart, körbesétál, majd így folytatja:

– Az volt a fő célunk és legfontosabb föladatunk, hogy 1945 után minél több iskolakötelesnek tegyük lehetővé a tanulást. Más kiút akkor nem volt. Az utóbbi tíz évben egyre többet teszünk a minőségi oktatásért. Ne feledjük, hogy az igen mostoha történelem hatalmas terheket szabott ki ránk. Nyomort és elmaradottságot örököltünk, nem pedig írástudást és műveltséget . . .

Megtudjuk azt is a továbbiakban többek között, hogy a szakmunkásképző iskolák és a gimnáziumok között immár fölszámolták az eddigi különbségeket, és ezzel a munkásfiatalokat is egyenrangúvá tették az ún. „úri” középiskolák diákjaival. A köztársaságban mintegy hetven gimnázium működik, egyértelműen ennyi a szakmunkásképzők száma is. Szavai szerint a reform lehetővé teszi majd végérvényesen az írástudatlanság leküzdését, és új távlatokat nyit a fejlődésben.

A felsőoktatásról szólva elmondta, hogy a társadalmi igények megkövetelnek néhány egyetemi központ létesítését pl. Mostarban, Banja Lukán és Zenicán is.

– Talán nincs is olyan község széles e köztársaságban, ahol a kultúrát az élet mellékvágányáról ne a fővágányra terelték volna! A létfontosságú víz után az emberek itt ma már a kultúrára szomjúhoznak . . . – fejezte be mondókáját e frappáns gondolattal a szónok.

A kimerítő elemző ismertető és számadatok özönétől kissé elpilledve pillogunk le Szarajevó tetejéről a pihegő városra.

Víz és kultúra – gondolom.

Mindkettő az itteni emberek szomjúságát hivatott oltani . . .

EGY BOLONDOS ÉJSZAKA . . .

Szarajevói fogadtatásunk legelején – nyilván mihez tartás végett – atyailag figyelmeztettek bennünket arra, hogy ez a hatnapos tanulmányút nem lesz leányálom, hogy egyáltalán nem a harmathúsú, kényelemkedvelő szűz lányoknak vagy még kevésbé a cérnaidegzetű türelmetlenkedőknek való.

Már az első éjszaka küszöbén jócskán bele is kóstoltunk a fáradalmakba.

Az üvegmonstrumból kijutva, eléhezve és elmelegedve a késő délutánban, behúzódhatunk végre az ósdi városrész, a Baščaršija stílusos, vendégmarasztaló labirintusaiba. A rézművesek, bádigosok, kelmeszövők, fazekasok egymás mellé ragasztott műhelyecskéi a múlt századot idézik. Nagy a lárma, a rengeteg idegen turista a világ minden nyelvén alkudozik, turkál, válogat, fogdossa az árut, emelgeti a rézüstöket, villogó bográcsokat, mindenféle kovácsolt dísztárgyakat meg az egyéb rengeteg nevenincs-használatanincs kacatot, cifrábbnál cifrább rézherkentyűket.

Benyomulunk végül egy vastag falú, földbe süllyesztett vendéglőbe.

– Itt érzem csak magamat igazán jól – derül föl az újvidéki kolléga.
– Itt minden olyan keleties-hangulatos, törökös . . .

Immár erősen kopog a szemünk az éhségtől, de rostélyos éppen nincs az áramszünet miatt. Rendelünk hát valami helyi különlegességet; van abban főtt borsó, krumpli, bárányhús nyakon öntve valami bogymártással. Az éhes gyomornak ilyenkor minden-minden eltemetnivaló mennyei eledel . . .

S hogy elhallgattatjuk a követelőző gyomorkorgást, utunk egy óriási gépgyárba vezet. Úgy tűnik, hogy szinte kilométereket talpalunk a lármás szerelőműhelyeken át, kókadozva hallgatjuk az ismertetőket. Akad, aki el-elszunnyad a filmvetítés ideje alatt, mások, a virgoncabbak rámenős kérdésekkel ostromolják a szakembereket.

Estére kelve külön autóbuszunk áttöri a várost gyűrűként övező hegykoszorúkat, majd egy mesés réten, egy már-már kacsalábon forgó építménynek hitt üvegkalitka előtt lehorgonyoz. Vendéglátóink itt akarnak valami kivételesen fölséges és speciális vacsorával megtönni bennünket.

Az étel bőséges, igen finom, királyi fénypontja pedig a báránysült. Igaz, félig-meddig nyers a hús, melléje ugyancsak nyers uborka és paradicsom dukál.

– Tudod, az itteniek, mármint mi, nem hamarkodjuk ám el a kosztolódást – jegyzi meg mellettem csendesesen Jusuf Petrović, a sarajevói *Oslobodenje* című napilap munkatársa. S mert szemmeresztve várom a továbbiakat, hozzáfűzi még: – A félnyers hús sok esetben eldugaszolja az ember nyelőkéjét, s hogy meg ne fulladjon, hát meg-meglocsolja időnként gyenge szilvapálinkával . . .

Mi is locsolgatjuk a torkunkat szorgalmasan, de nem ám szilvóriummal, avval a bűdösséggel, hanem jóféle mostari fehérborral, meg vörössel. Idővel kerül egy, már az első virágzásán túlhaladott énekesnő is, és ő sírja bele szenvedéllyel fájdalmait a mikrofonba. Úgy áll ujjai ölelésében a kis, ezüsthéjú acélbunkó, mintha csak fanyar almát harapdálna. Jaj, csak le ne nyelje! – ijedezek magamban.

A hangulat egyre jobban kivirágzik, kilombosodik, mondhatnám azt is, hogy a plafonig hág itt, a Kulának nevezett akvárium belsejében. Vendéglátóink poharat pohár után emelnek egészségünkre, mi meg utánozzuk őket kitartással, nehogy meg találjanak sértődni . . .

– Hallod ezt a kiváló énekest? – hajol hozzám az egyik házigazda. – Ő még a helyi rádióban is szokott énekelni, s most pedig, amint látod, éppen a te tiszteletedre produkálja magát . . .

Meghökkenek, meghatódok, elakad a szavam.

A jelzett művész úr nagydarab, huncut-szőke pasasér. Az is látszik és hallatszik, hogy igencsak belead apait-anyait, sőt megengedi egyik-másik pacsirtatorkú íródeák kollégámnak, hogy belezengjen a mikrofonjába.

A csárda előtt a fű gazdag tenyészete alatt macskanyelvnyi betonkoc-kák, hűvös van, megyünk nyugodni. Az éjszakai Szarajevó üres, a Bristol Szállodában néhányunknak már nem jut vánkos, pedig megsanyargatott üstökünk ugyancsak kókadozik. A Marijin dvor környékén kicsi csúszó-pénzért kapok egy ágyat két horkológépekként prüsszklő idegennel. Azonnal rám rohan az álom, az a jótékony, agyöblögető, megváltó arkangyal.

Reggelre kelve hallom ám, hogy a Bristol hotel bizony A kategóriás, szupermodern „lebuki”, de az árak is szuperkemények odaát . . .

Az egyik szlovén és az egyik újvidéki kolléga kíváncsiságból beszivárogtak tegnap éjjel a bárba is. A belépőért és egy-egy üveg sörért egy-egy teljes napidíjat legomboltak . . .

- S mit láttatok vajon ennyiért? – kíváncsiskodok irigység nélkül.
- Három csinibaba vetkőzött . . .
- Mennyiért mondták a tarifát? – faggatólózok tovább türelemmel.
- Hát azt ketten se tudtuk volna kifizetni, még ingünk-gatyánk árán se!

– Nohát – mert mindketten nők voltak –, odahaza az asszonyka ingyen is megtenné ugyanazt, sőt még tán krityogna is örömeiben! – gondolom, és mondom is ki a két pernahajder legnagyobb bosszúságára . . .

Hová, ó, háová is tűntek azok a szépséges, ibolyafényben tündöklő élménydús, tíz esztendővel ezelőtt lepergett, varázslatos nappalok és éjszakák? Ó, mivé is lettél, mivé is tetted, szerelmem, Szarajevó?